

Наталія Іванова,

канд. іст. наук, зав. аналітично-прогностичного відділу НЮБ
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ В СОЦІОКУЛЬТУРНІЙ СФЕРІ

Статтю присвячено проблемам правового забезпечення роботи бібліотек як інформаційних центрів в умовах інформатизації.

Ключові слова: інформація, законодавство, бібліотека, інформаційне суспільство, комунікації, Інтернет.

Виходячи з довгострокових пріоритетів розвитку країни та досягнень у сфері інформатизації, її ефективність має оцінюватися не тільки самим фактом посилення ролі інформаційних процесів, а й результатами вивчення суспільства через об'єднання всіх інформаційних потоків у єдине ціле, відображення різних процесів і явищ у ньому та акцентування уваги на нових формах соціальних комунікацій та інформаційної взаємодії. Цей процес характеризується багаторівневістю та багатоаспектністю, яка зокрема відображається відповідно до темпів розвитку всіх соціальних систем змін, що відбулися, та можливістю цілеспрямованого регулювання суспільством з використанням нових інформаційних інструментів, з ефективним використанням соціальних і культурних компонентів, які формують людський капітал.

Трансформації якісних характеристик соціальних груп та структур, типів взаємозв'язків і відносин між ними спричиняє появу нових аспектів соціально-інформаційної проблематики. Взаємодія суб'єктів інформаційної сфери сьогодні, серед іншого, спрямована на вирішення глобальних соціальних завдань та відбувається у формі соціального (політичного, економічного, корпоративного та ін.) партнерства. Ефективність такої взаємодії може бути підвищена за умови консолідації учасників навколо першочергових цілей за рахунок відповідного законодавчого забезпечення, створення правових та економічних стимулів і високого рівня відповідальності суб'єктів інформаційної сфери в процесі реалізації актуальних завдань у соціальній, культурній, освітній, науковій та управлінській сферах. Інформатизація, посилюючи взаємодію практично всіх елементів, інститутів, систем і структур соціуму,

є відображенням теорії В. Вернадського про ноосферу, де зазначалося, що інтелект окремої людини має перетворитися в інтелект суспільний. Сьогодні розвиток електронних технологій та можливість ефективного застосування існуючого знання дає змогу визначати рівень суспільної культури й освіченості станом і рівнем окремого індивіда. Отже, одним з найважливіших елементів розвитку будь-якого суспільства є розбудова системи інститутів, призначення яких полягає в культурно-освітньому впливі на його членів.

Масштаби інформатизації, її темпи посилюють потреби соціуму в її регулюванні. Повнота правового регулювання, у свою чергу, може бути досягнута тільки в тому випадку, якщо сукупність правових норм у сфері інформації та інформатизації перекриватиме весь спектр взаємозв'язків сфери інформаційних правовідносин стосовно всіх можливих об'єктів та суб'єктів, що функціонують в інформаційній сфері і саме це є відображенням якості державної інформаційної політики.

Становлення України як соціальної інформаційної держави нерозривно пов'язане із забезпеченням та захистом прав і свобод людини та громадянина, забезпеченням соціальної злагоди й стабільності в суспільстві, адже «соціальною є держава, яка активно реалізує широкомасштабну соціальну політику, сприяє здійсненню комплексу соціально-економічних, екологічних та культурних прав людини і громадянина в обсягах, що дозволяють втілити в життя конституційне визнання людини найвищою соціальною цінністю в суспільстві» [1].

Інформаційна держава у свою чергу «зосереджує увагу на наданні людині сучасного рівня її свободи, який відповідатиме її поточному рівню цивілізаційного розвитку за допомогою як технологічно (кореспондуючись із поняттям електронної держави), так і інституціонально (створення четвертої інформаційно-наглядової влади, яка буде ефективно формувати та реалізовувати останні досягнення науки і техніки для спрощення взаємодії держави та громадянського суспільства, підвищення законності та правопорядку, робити владу більш прозорою та зрозумілою у своїй діяльності, підвищувати загальний рівень освіти та культури і т. д.)» [2].

У зв'язку з активним застосуванням різних видів, методів і засобів підвищення ефективності інформаційної діяльності в соціокультурній сфері, цей напрям потребує вдосконалення концептуальних підходів та правового врегулювання. Надзвичайно важливим питанням сьогодні є формування правової культури професійного співтовариства інформаційної сфери і правової поведінки суб'єктів інформаційних комунікацій та функціональних напрямів інформаційної діяльності

(доступ до публічної інформації; засоби масової інформації, видавнича, бібліотечна, архівна і музейна справа; електронний документообіг; державна статистика; інформаційна діяльність у галузях освіти і науки, культури і мистецтв та інших сферах).

Результат інформатизації, як глибокого й довгострокового трансформаційного процесу, виражається в зростаючій динаміці суспільного потенціалу, оскільки навколишній світ сприймається сьогодні крізь призму світу інформаційного. І тут особливого значення набувають якісні показники, а не лише обсяг інформації та інтенсивність її обігу й обміну нею.

У цьому контексті надзвичайно важливою є робота над підвищенням ефективності взаємодії держави та суб'єктів інформаційної сфери, як на внутрішньому рівні, тобто створення оптимальної інформаційної підтримки системи органів управління, так і на зовнішньому, коли система державного управління забезпечує необхідний адекватний вплив та правову підтримку інформаційного середовища.

Метою такої взаємодії є збагачення національного інформаційного простору електронними інтелектуальними ресурсами, загальнодержавними інформаційними системами у сферах освіти, науки, культури та ін.), що впливатимуть на процес формування в суспільстві позитивних ціннісних орієнтацій демократичного спрямування. Важливим фактором тут є і конструювання іміджу держави, який, серед іншого, визначається її інформаційним образом. У свою чергу, інформаційний образ визначають не тільки первинні (переважно матеріальні) чинники, до яких належать територія, природноресурсне середовище, історичне минуле (історичні події), а й вторинні (нематеріальні) чинники, що постають як результат дії первинних, мають переважно суб'єктивний характер і визначають інтерпретацію первинних. До них належать архетипи, ментальність, міфи, національний характер, історична пам'ять, духовна культура, цінності народу. Взаємодія цих груп чинників і визначає взаємозв'язок між природно-фізичними та соціокультурними елементами образу держави [3].

Отже, роль держави в процесі інформатизації полягає в першу чергу в організації відповідного регулювання відносин, пов'язаних з такими значущими для сучасного етапу світового розвитку об'єктами права, як інформація та знання.

Особливості розвитку України в перспективі до 2020 р., з урахуванням сучасних тенденцій та визначенням завдань у процесі становлення інформаційного суспільства, а також основних напрямів їх реалізації

відображені в Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні, схваленій розпорядженням Кабінету Міністрів від 15.05.2013 р. № 386-р [4].

У документі визначено такі умови розвитку інформаційного суспільства, як забезпечення координуючої ролі держави в реалізації національної інформаційної політики із застосуванням принципів державно-приватного партнерства; організації наукових досліджень, створення та розвитку трудового потенціалу; концентрація ресурсів держави на пріоритетних завданнях розвитку інформаційного суспільства; розвиток національної інформаційно-комунікаційної інфраструктури та її інтеграція у світову інфраструктуру; вільний доступ до інформації і знань, крім обмежень, установлених законом; удосконалення законодавства з питань регулювання суспільних відносин в інформаційній сфері; підтримка вітчизняних суб'єктів індустрії програмної продукції; сприяння розвитку міжнародного співробітництва та ін.

Отже, національна інформаційна сфера перебуває у стані активного становлення, гармонійного включення в глобальний світовий інформаційний простір та є основою розвитку інформаційного суспільства в Україні.

Водночас у документі наголошується на тому, що рівень розбудови інформаційного суспільства в Україні не відповідає потенціалу й можливостям України. З огляду на це відзначається необхідність удосконалення нормативно-правової бази з питань забезпечення розвитку інформаційної сфери та прискорення її адаптації до європейських правових норм та стандартів; підвищення рівня інформаційної представленості України в інтернет-просторі та присутності в ньому українських інформаційних ресурсів; забезпечення прийняття системних державних рішень, спрямованих на стимулювання створення національних інноваційних структур для розроблення конкурентоспроможних вітчизняних інформаційно-комунікаційних технологій; підвищення на державному рівні значущості українського сегмента Інтернету як одного з найважливіших інструментів розвитку інформаційного суспільства й конкурентоспроможності держави та ін.

Зазначені проблеми повністю відображають процеси, що відбуваються в інформаційних центрах бібліотечної сфери. Розвиток інформатизації та нові соціально-політичні умови формують нову змістовну наповненість бібліотеки, як соціального інституту, в умовах транзитного інформаційного простору, яка реалізується на якісно новій інформаційній інфраструктурі та спрямована на підтримку ідеї демократії і активного

сприяння процесам розвитку науки, освіти, соціального розвитку, економіки, культури.

Цивілізований світ сьогодні демонструє можливості ефективного поєднання в бібліотечній діяльності як соціокультурної, так і безпосередньо інформаційної активності, що в умовах інформатизації розширює сутність бібліотеки як інформаційного центру, діяльність якого має поліфункціональний характер. Активна участь бібліотек у формуванні національного інформаційного простору, який являє собою сукупність об'єктів, які вступають один з одним в інформаційну взаємодію, знаходить своє відображення в створенні та ефективній організації інформаційних ресурсів, їх активне функціонування й вільний доступ до них. Така діяльність забезпечена на законодавчому рівні широким спектром інформаційних комунікацій, створює ґрунт для розвитку демократії.

Стратегія функціонування вітчизняної бібліотечної системи в сучасній соціальній реальності, утвореної взаємодіючими інформаційними потоками, демонструє актуальність не стільки зберігання чи розповсюдження, скільки керування інформацією та регулювання інформаційними потоками. Відбувається і реформування ролі організаційних структур, які забезпечують функціонування й розвиток інформаційного простору країни, а також засобів інформаційної взаємодії, що забезпечують доступ суб'єктів комунікації, до ресурсів, які містять соціально значущу інформацію, що циркулює в суспільстві. Ці структури, якими, зокрема, є бібліотеки, роблять значний внесок у формування нової ідеології інформаційного оперування, що є важливим елементом еволюції всіх складових соціальної системи в умовах інформатизації.

Цей процес, серед іншого залежить від міжнародного та в межах країни співробітництва інформаційних структур, оскільки жоден інформаційний центр не може задовольнити всі потреби своїх користувачів самостійно, без співпраці з іншими установами даної сфери. В Україні в цій царині існує пласт питань, що потребують нових підходів до врегулювання. Важливо унормувати, зокрема, сферу взаємодії бібліотек з комерційними постачальниками електронної інформації, видавцями та агрегаторами, оскільки сьогодні на вітчизняному інформаційному полі бібліотечні установи чи не єдині на ринку легальні покупці контенту, оскільки використовують його не для отримання прибутку.

Інформаційні ресурси бібліотек є одним з базових сегментів формування світового контенту в галузі науки і культури, значущим чинником виховання інноваційної культури. Правові проблеми

стримують виконання бібліотеками соціокультурної місії щодо створення вітчизняного і використання світового електронного контенту, у той час як це є запорукою швидкого розвитку інтелектуальних ресурсів суспільства й гармонійної інформаційної еволюції нашого суспільства в цілому. Рівень розвитку інформаційних сервісів і доступу до ресурсів бібліотек є відображенням рівня розвитку інформаційних технологій у суспільстві в поєднанні з законодавчими нормами держави й світу.

Об'єднання складних соціальних утворень, якими представляються бібліотеки, спрямовано на забезпечення взаємодії контенту, у першу чергу, з метою зробити культурну спадщину доступною всьому світу та надати користувачам доступ до світової культурної спадщини у всьому її різноманітті. В інформаційному суспільстві виникли нові форми культурної галузі (цифрові інсталяції, медіа-галереї, онлайн-музеї та ін.), які змінюють процес комунікації, способи доступу до інформації та засоби її засвоєння. Завдяки інтерактивності цих нових форм комунікації підвищується ефективність процесу взаємного обміну знаннями.

У Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні до 2020 року зазначається, що зусилля держави передбачено спрямувати на забезпечення процесів оцифрування архівних, бібліотечних, музейних фондів й інших фондів закладів культури та створення електронних інформаційно-пошукових систем з історії, культури, народної творчості, сучасного мистецтва України тощо. Крім того, наголошується на необхідності генерування національних інформаційних ресурсів в економічній, науково-технічній, соціальній та національно-культурній сферах.

Проблеми збереження культурної спадщини сьогодні є актуальними для всього світу і активно обговорюються навіть у тих країнах, які успішно просуваються в цьому напрямі. Зокрема, у серпні 2013 р. на Всесвітньому бібліотечно-інформаційному Конгресі IFLA «Бібліотеки майбутнього: безмежні можливості» (Future Libraries: Infinite Possibilities), що пройшов у Сінгапурі, на відкритій сесії ЮНЕСКО присвяченій проблемам збереження культурної спадщини, ролі IFLA у відновленні культурних цінностей, а також створення реєстрів найцінніших пам'яток і сховищ, секретар проекту ЮНЕСКО «Пам'ять світу» Д. Спрінгер (Joie Springer) зазначила, що бібліотеки й суспільство продовжують втрачати важливі матеріали культурної спадщини через недооцінку цифрових ресурсів, зокрема Інтернету, відсутності правових рішень, недостатню професійну підготовку належне фінансування.

Вітчизняний соціокультурний сектор Інтернету сьогодні поступається темпами розвитку світовим інформаційним системам аналогічної

тематики. Застосування інформаційних і комунікаційних технологій створює перспективні можливості для використання найбагатших культурних ресурсів світу. Напрацьований міжнародний досвід у цьому напрямі становить особливий інтерес, особливо це стосується питань, пов'язаних з формуванням і розвитком електронних колекцій, а саме оцифрування фондів бібліотек, загальнонаціональних ліцензій на використання електронних ресурсів, отримання бібліотеками обов'язкового примірника електронних документів та ін.

В умовах інформаційного суспільства правове поле, що визначає рамки правомірності діяльності бібліотек та інших установ науки, культури й освіти, вимагає значного розширення. Специфіка діяльності бібліотек як інформаційних систем в умовах інформатизації суспільства та використання телекомунікаційних технологій потребує реформування порядку їх фінансування, вирішення питань їх правового статусу та структуризації функціонально-цільових напрямів роботи, захисту прав авторів, твори яких включені до бібліотечних фондів, встановлення правового режиму бібліотечних фондів у нових умовах.

Існуюча тенденція до універсалізації інформаційного законодавства призводить до того, що закони, ефективно регулюючи інші сфери, не дають змоги бібліотекам у повному обсязі виконувати свої соціальні функції. Отже, актуалізується необхідність виявлення, аналізу та формулювання правових проблем регулювання бібліотечної діяльності, коло яких розширюється в електронному, цифровому світі. Сучасні бібліотеки декларують відкритий, своєчасний і безперешкодний доступ до інформації, сприяння культурному розвитку, охороні демократичних цінностей і громадянських прав. Водночас доступність бібліотек стримують такі фактори, як наявність правових бар'єрів, пов'язаних у першу чергу з авторським правом і електронним відтворенням.

У сучасному вітчизняному бібліотечно-інформаційному обслуговуванні реалізація будь-яких проєктів, пов'язаних з використанням електронних ресурсів та оцифруванням самою бібліотекою документів для створення резервних копій або ж для електронного фонду сучасної, зокрема, наукової літератури, ускладнена наявним суперечливим правовим простором, у якому недосконало регулюються взаємини між авторами, видавцями та бібліотеками, тобто виробниками електронних документів, їхніми розповсюджувачами й користувачами. Дискусії з цього приводу постійно виникають протягом останніх років, адже бібліотека створює інформаційний простір, націлений на реалізацію конституційного права громадян на вільний доступ до інформації.

Існуюча ситуація породжує низку проблем дотримання прав авторів і видавців при копіюванні та використанні цифрових документів. Окремим пунктом варто відзначити розв'язання проблеми безпеки електронних ресурсів бібліотеки, тобто забезпечення цілісності, конфіденційності та доступності інформації, що також є досить складним і багатоаспектним завданням. Бібліотечна преференція, що дає можливість бібліотекам відтворювати в тих чи інших формах певні одиниці свого зберігання, потребує розширення в правовому аспекті, оскільки сьогодні в стратегії оцифровки для бібліотек є не тільки збереження унікальних фондів для майбутніх поколінь і організація доступу до них сьогодні, а й питання оптимізації доступу до сучасних інформаційних джерел. Це серед іншого стосується і питання надання прав на оцифрування виключно національним бібліотекам або бібліотечним установам усіх рівнів.

Дискусія з цього приводу виникає навколо можливості, таким чином, розв'язати гостру проблему стрімко падаючого рівня закупівлі бібліотеками друкованих видань, шляхом заміни їх оцифрованими джерелами. Проте в цій ситуації необхідна розробка нормативного документа, що регулює розвиток інформаційних електронних ресурсів бібліотек з наданням виключного права на оцифрування сучасної літератури (наукової, науково-популярної, художньої та ін.) та захищену електронну доставку документів національним бібліотекам з визначенням, відповідно, меж відповідальності бібліотек різного статусу. Тобто національні бібліотеки тут можуть виступити агрегаторами нових надходжень. У разі прийняття такого рішення своє правове відображення має знайти і процес координації комплектування та збереження фондів із врахуванням економічної зацікавленості в цьому авторів і виробників видань. Для прикладу, у Великобританії виділяються бюджетні кошти державним і муніципальним публічним бібліотекам для виплати авторам, чії твори запитуються понад 100 разів на рік.

Міжнародний досвід розв'язання проблеми поповнення фондів новими виданнями демонструє, що вирішення може бути знайдено в поштучному придбанні окремих видань у цифровій формі. Закуплені видання нерідко розміщуються на сайтах бібліотек або на спеціальних серверах, що дає змогу зареєстрованим користувачам завантажувати їх на свої електронні прилади, не відвідуючи бібліотеку фізично. Усі правові процедури в даному випадку узгоджуються між бібліотекою і правовласниками, у ролі яких виступають видавництва або власники книжкових інтернет-магазинів. Видача ж електронних книг або інших видань здійснюється згідно з кількістю придбаних бібліотекою ліцензій. У цьому випадку документ,

завантажений одним користувачем, стає доступним іншим відвідувачам сайту лише після того як їм закінчить користуватися попередній абонент. Термін надання доступу до інформаційного джерела також є обмеженим, і після його закінчення воно не може зчитуватися пристроєм користувача. Керування цим процесом здійснюється за допомогою спеціального програмного забезпечення, яке може бути встановлене на віддаленому сервері та одночасно експлуатуватися багатьма бібліотеками.

Застосування подібної практики бібліотечними установами України, на жаль, сьогодні здається досить складним. Це пов'язано насамперед як із проблемами впровадження нового програмного забезпечення в діяльність вітчизняних бібліотек, так із тим, що, незважаючи на те що ринок електронної книжкової продукції в нашій країні постійно зростає, правовий статус та діяльність реалізаторів такої продукції сьогодні часто підлягає сумніву і не дає змоги ефективно дотримувати інтереси та права всіх учасників інформаційного ринку. Про це зокрема свідчить оприлюднена в травні 2013 р. Офісом торговельного представника США Україні щорічна «Спеціальна доповідь 301» (Special 301 List) [5], де зазначалося, що значна частина авторських творів, доступних в українському сегменті Інтернету, опинилася там з порушенням прав інтелектуальної власності. Відповідно до цієї доповіді, Україну названо найбільшим порушником авторського права та присвоєно нашій державі статус «Пріоритетної іноземної країни» (Priority Foreign Country) (у цій категорії наша країна опинилася першою і єдиною за останні сім років). Проте, як зазначається в аналітичній записці Національного інституту стратегічних досліджень при Президентові України «Проблеми інформаційного законодавства України в сфері створення, поширення та використання інформації та шляхи їх вирішення» [6], «у чинному законодавстві України за порушення авторських та суміжних прав передбачена як адміністративна, так і кримінальна відповідальність. Водночас відносини у сфері телекомунікаційних послуг в Україні регулюються Законом України «Про телекомунікації» від 18.11.2003 р. № 1280-IV, де у п. 4 ст. 40 зазначається, що оператори, провайдери телекомунікацій не несуть відповідальність за зміст інформації, що передається їх мережами. Таким чином, за умови наявності на інтернет-ресурсах операторів, провайдерів телекомунікацій матеріалів (інформації), які порушують права інтелектуальної власності третіх осіб, відповідальність за такі матеріали мають нести особи, які їх розміщували. На практиці це означає, що в більшості випадків окремі правовласники не в змозі відслідковувати поширення об'єктів, що охороняються (особливо в телекомунікаційних мережах відкритого

типу), а відтак – часто позбавлені можливості захищати свої права в цифровому середовищі».

З-поміж першорядних для України питань американська сторона виокремлює такі: високий рівень піратства в мережі Інтернет; потреба вдосконалення системи колективного управління авторськими та суміжними правами; використання неліцензійного програмного забезпечення як урядовими, так і приватними установами.

Процес формування національних електронних, цифрових документних ресурсів є нині світовою тенденцією. Безперечно, правове регулювання суспільних відносин, пов'язаних із швидким наростанням інформації та знань, що зберігаються в електронному форматі, практично в усьому світі на сьогодні не є досконалим. Яскравим прикладом цього є судові розгляди навколо Google Books. Сервіс під цією назвою існує з 2005 р., того ж року компанія Google уклала угоду з п'ятьма найбільшими бібліотеками США і Великобританії про початок оцифрування їх бібліотечних фондів. Сьогодні співпрацює також з деякими європейськими бібліотеками та видавництвами. Сервіс дає можливість виконувати повнотекстовий пошук по книгах, які Google сканує і зберігає у своїй цифровій базі даних. Можливості для читання книг обмежені – якщо книга захищена авторським правом, то доступними для перегляду будуть лише обкладинка, вихідні дані і кілька сторінок або короткі фрагменти. При цьому пошук здійснюється по всьому змісту видання. Проект компанії викликав невдоволення безлічі видавців, як у Європі, так і в США.

Нещодавно завершився семирічний спір Google Books із Асоціацією американських видавців (Association of American Publishers, AAP). Після того як у 2005 р. компанія Google оголосила про намір сканувати і оцифрувати книги для створення великої цифрової бібліотеки Google Books, представники AAP заявили, що цей проект може викликати масштабні порушення авторських прав, оскільки цифрові копії захищених авторським правом книг стануть загальнодоступними. У рамках мирової угоди між Google і AAP асоціація буде вирішувати, які книги будуть представлені в цифровій бібліотеці. Крім того, Google також надаватиме цифрові копії книг з бібліотеки авторам і видавцям.

У 2011 р. три найбільших французьких видавництва (Gallimard, Flammarion та Albin Michel) подали до суду на корпорацію Google за неправомірну публікацію відсканованих версій їхніх книг. У результаті переговорів Google і французька компанія Hachette Livre, що входить до медіа-групи Lagardere, уклали угоду, за якою Google дозволяється сканувати старі французькі книги, які вийшли з тиражу.

У 2013 р. Google виграв судову справу зі звинувачення Гільдії авторів (Authors Guild) у копіюванні без дозволу мільонів книг. Водночас Гільдія планує подати апеляцію. Там вважають, що Google, здійснивши несанкціоноване оцифрування практично всієї значущої світової літератури, захищеної авторським правом, отримує вигоду від її поширення. Використання такого масиву оцифрованої літератури виходить за межі некомерційної суті проекту [7].

Подібні судові справи активізують заходи щодо пошуку та обговорення балансу суперечливих інтересів суб'єктів інформаційної сфери, що постійно відбуваються у світі. Позитивні результати цього процесу знаходять своє відображення в міжнародних та національних нормативних правових актах. Водночас очевидним є відставання вітчизняного законодавства порівняно з міжнародним досвідом правостановлення та правозастосування в цій сфері.

Варто зауважити, що комерційні структури, ефективно здійснюючі за рахунок більшої ресурсної бази діяльність, яка відповідає функціям бібліотек, мають скласти бібліотекам значну конкуренцію в інфопросторі. У цьому контексті актуалізується питання законодавчого розширення бібліотечних преференцій у сфері оцифрування, про що згадувалося вище.

Необхідно пам'ятати про те, що бібліотеки – важлива складова частина національного надбання країни, її соціального капіталу, тому законотворчий процес у цій царині потребує постійної суспільно-професійної уваги. Законодавцю ж треба намагатися, у сьогоденній динаміці розвитку інфосфери, бачити та враховувати паростки тих явищ, які формуватимуть економічні й політичні тенденції її розвитку на багато років уперед. Реалізація програм щодо створення електронних бібліотек у межах, наприклад, бібліотек національних потребує серед іншого вироблення та застосування уніфікованих національних стандартів комплексної організації таких проектів.

Практика запровадження єдиних стандартів проектів оцифрування існує в багатьох країнах світу. Зокрема, в Австралії з 2008 р. діє «Інструкція з оцифрування документів» [8] проекту Future Proof NSW. Розробником інструкції є Управління державних документів штату Новий Південний Уельс, Австралія, NSW State Records яке у 2012 р. провело публічне обговорення згаданої інструкції з метою її модифікації відповідно до сучасних умов. У новій редакції з'явився самостійний розділ – «Інструкція з управління проектами ретроспективної оцифровки» (Managing back-capture digitisation projects) [9]. У розділі,

зокрема, ідеться про важливість визначення цілей та обсягів проекту, а також про необхідність ретельного відбору документів. «Планування, методологія управління проектами і розумні процедури повинні спрямовувати процес оцифровки, а персонал повинен бути відповідно навчений для того, щоб виконувати свої обов'язки і сприймати зміни. Повинні бути прийняті рішення про те, чи проводити оцифровку своїми силами або передати її на аутсорсинг (залучення комерційних компаній для професійної підтримки безперервної працездатності окремих систем і інфраструктури на основі тривалого контракту. – Авт.), про необхідне обладнання і про критерії для вибору технічних стандартів і метаданих, що забезпечують придатність графічних образів для вирішення поставлених завдань, а також збереження ними основних характеристик документів. Повинні бути визначені і реалізовані заходи щодо забезпечення контролю якості оцифровки».

Основи стандартизації підходів до створення якісних цифрових колекцій, узагальнюючи міжнародний досвід формування та публікації оцифрованих матеріалів провідними бібліотеками та архівами, детально викладені в методичних матеріалах Національної організації з інформаційних стандартів США (NISO, National Information Standards Organization) [10].

В Україні, незважаючи на те що процеси оцифровки архівних та інших документів дійсноються дедалі більш масштабно, питання використання в роботі єдиної для цієї сфери нормативно-методичної бази, що регулює питання пріоритетів і послідовності переведення в цифровий формат архівних фондів, вибору методів оцифровки, обладнання, визначення вимог як до самого процесу створення електронних копій, так і до їх обліку, зберігання й використання, залишається досить гострим.

Розглядаючи перспективи залучення комерційних структур для реалізації проектів оцифрування в Україні, очевидним є ряд проблем, у першу чергу це стосується фінансового забезпечення такого співробітництва.

Крім того, подібна співпраця з комерційними структурами також має бути чітко регламентована, оскільки в процесі оцифрування необхідно забезпечити повний контроль та збереження оригіналів. Отже, мають бути прописані правила участі сторонніх організацій у подібних проектах, на якій території, замовника чи реалізатора буде проводитися оцифрування, норми для приміщень, що мають бути спеціально обладнані, організація контролю процесу та відповідальність підрядної організації за збереження оригіналів документів.

Сукупність нерегульованих сторін такої діяльності ставить під сумнів можливість постановки завдання про повномасштабне оцифрування оригіналів архівних документів в установах, що їх зберігають, та настійно вимагає розробки нормативно-методичних актів.

Актуальним питанням сьогодні є необхідність законодавчого врегулювання копіювання електронної інформації, оскільки у вітчизняному законодавстві відсутнє поняття електронного копіювання.

Бібліотечні установи, намагаючись зберегти своє місце в інформаційному ланцюжку, не можуть ефективно відповідати потребам сучасного інформаційного суспільства в умовах невизначеної правової природи окремих аспектів нових напрямів діяльності, оскільки їх реалізацію необхідно узгоджувати із законодавством. На сьогодні Законом України № 3792-ХІІ «Про авторське право і суміжні права» від 23.12.1993 р. архівам і бібліотекам надані права на вільне копіювання друкованих творів, і вони стосуються тільки репрографічного відтворення документа [11]. У ст. 1 Закону зазначається, що репрографічне відтворення (репродукування) – факсимільне відтворення у будь-якому розмірі (у тому числі збільшеному чи зменшеному) оригіналу письмового чи іншого графічного твору або його примірника шляхом фотокопіювання або іншими подібними способами, крім запису в електронній (у тому числі цифровій), оптичній чи іншій формі, яку зчитує комп'ютер. Отже, чинний нині Закон України «Про авторське право і суміжні права», певним чином обмежує діяльність вітчизняних бібліотек, пов'язану з розвитком електронних інформаційних ресурсів. Очевидною є гостра необхідність створення регламентуючих документів, методичних рекомендацій, які б допомогли інформаційним центрам, у тому числі бібліотекам, знаходити правильні й однакові підходи до впровадження нових видів робіт.

Величезний потенціал соціокультурної складової процесів інформатизації вже давно усвідомлений у розвинутих країнах світу як на науково-експертному, так і на політичному рівнях.

Темпи реалізації на практиці цього усвідомлення в Україні визначатимуть спроможність створити сучасне конкурентне суспільство знань або «розумне суспільство» (a smart society) з відповідним до цього високого стандарту рівнем розвитку інформаційної сфери. Освіта, наука, посилення культурологічних обмінів та інших складових і є «розумне суспільство», модель якого представляє свого роду інструмент зміни якості життя, алгоритм створення за допомогою сучасних інформаційних та організаційних систем інтелектуального, високотехнологічного, комфортного для людини середовища існування.

Список використаних джерел

1. Головащенко О. С. Соціальна та правова держава: питання співвідношення [Електронний ресурс] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. : спец. 12.00.01 / Головащенко Ольга Сергіївна. – Харків, 2008. – Режим доступу: <http://www.ndidbms.kharkiv.com/aphtoref/golovashenko.pdf>. – Назва з екрана.
2. Ігнатченко І. Інформаційна складова у сучасному управлінні культурою в Україні [Електронний ресурс] / І. Ігнатченко. – Режим доступу: <http://www.ndidbms.kharkiv.com/konf/4.pdf>. – Назва з екрана.
3. Баева Л. В. Электронная культура: опыт философского анализа [Электронный ресурс] / Л. В. Баева. – Режим доступа: http://vphil.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=753&Itemid=52. – Загл. с екрана.
4. Розпорядження Кабінету Міністрів від 15 травня 2013 р. № 386 «Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: (<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/386-2013-%D1%80>). – Назва з екрана.
5. 2013 Special 301 Report [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ustr.gov/sites/default/files/05012013%202013%20Special%20301%20Report.pdf>. – Назва з екрана.
6. Аналітична записка «Проблеми інформаційного законодавства України в сфері створення, поширення та використання інформації та шляхи їх вирішення» [Електронний ресурс] // Національний Інститут стратегічних досліджень при Президентові України. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/articles/1189/#_ftn3. – Назва з екрана.
7. Google defeats authors in U.S. book-scanning lawsuit [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.reuters.com/article/2013/11/14/us-google-books-idUSBRE9AD0TT20131114>. – Title from the screen.
8. Managing digitisation programs and projects [Electronic resource] / NSW Government. State Record. – Mode of access: <http://www.records.nsw.gov.au/recordkeeping/government-recordkeeping-manual/guidance/guidelines/guideline-25/introduction>. – Title from the screen.
9. Managing back-capture digitization projects [Electronic resource] / NSW Government. State Record. – Mode of access: <http://www.records.nsw.gov.au/recordkeeping/government-recordkeeping-manual/guidance/guidelines/files/guideline-25-managing-back-capture-digitisation-projects-guideline/view>. – Title from the screen.
10. A Framework of Guidance for Building Good Digital Collections

[Electronic resource] // NISO: how the information world connects. – Mode of access: <http://framework.niso.org>. – Title from the screen.

11. Закон України № 3792-ХІІ «Про авторське право і суміжні права» від 23.12.1993 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3792-12/page>. – Назва з екрана.

Стаття надійшла до редакції 23.07.2014.

Natalia Ivanova,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

LEGAL ASPECTS OF INFORMATION IN THE SOCIO-CULTURAL SPHERE

The article is devoted to the legal support of the libraries as information centers under conditions of informatization.

Keywords: information, law, library, information society, communication, Internet.

Наталья Иванова,

канд. ист. наук, зав. аналитико-прогностическим отделом НЮБ
Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского

ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ ИНФОРМАТИЗАЦИИ В СОЦИОКУЛЬТУРНОЙ СФЕРЕ

Статья посвящена проблемам правового обеспечения работы библиотек как информационных центров в условиях информатизации.

Ключевые слова: информация, законодательство, библиотека, информационное общество, коммуникации, Интернет.